

Inleiding

Afgelopen donderdag was het 1 juli, Ketji Koti, en Femke Halsema maakte namens het college van burgemeester en wethouders van Amsterdam excuses voor het slavernijverleden van die stad. De commotie rond deze excuses en rond andere publieke excuses onderstreept nog maar eens hoe moeilijk we dat vinden: omgaan met schuld. Met misstappen uit onze collectieve geschiedenis of uit onze persoonlijke geschiedenis net zo goed. Schuld en boete is een thema groot genoeg voor bibliotheken vol reflectie – door historici, antropologen, psychologen, theologen.... Veel te veel voor een podcast. Dus *bear with me*. We gaan het toch proberen. Iets te zeggen, iets te lezen – en iets te zingen natuurlijk.

Schuldbeladen

Uit Psalm 65 vrij:

*Die deze mens ben
die hier neerligt
nietig schuld beladen
die wil opstaan
ander mens wil zijn
nieuw ik.*

Nietig en schuldbeladen. Grote woorden waar ik een beetje voor terugdeins. U misschien ook. De mens als zondig en uit zichzelf tot niets goeds in staat is lang een dominant beeld geweest in de theologie. Een beeld waar veel mensen onder gebukt gingen en waar ook veel misbruik van is gemaakt. De teksten die wij zingen, ademen een ander mensbeeld. Ze verwoorden dat de mens kan kiezen. Kiezen om het goede te doen. En dat het goede een begaanbare weg is voor ons. Met de woorden uit het boek Deuteronomium zingen we bijvoorbeeld:

*Het woord dat ik u geef
is niet te hoog voor u
het ligt niet buiten uw bereik.*

*Het is niet in de hemel
zeg dus niet:
wie haalt het voor ons uit de hemel?*

*Het is niet over zee
zeg dus maar niet:
wie haalt het voor ons van over zee?*

*Het woord is dichtbij
in je mond in je hart
je kunt het volbrengen.*

Dat laat onverlet dat we vaak anders kiezen. Soms met de beste intenties. Want of iets goed of fout uitpakt, dat is niet altijd makkelijk te zien. Achteraf heb je makkelijk praten, zeggen we dan. Maar zelfs achteraf – 150 jaar na dato bijvoorbeeld – blijkt praten dus nog ingewikkeld genoeg.

We mogen dan anders naar de mens kijken, gevoelens van schuld en schaamte blijven ons achtervolgen. Had ik maar... En hoe dat ons bijna letterlijk kan neerdrukken. Schuldbeladen zegt het dan eigenlijk wel mooi. Als je schuld en schaamte met je meestorst, hoe kun je dan weer opstaan? Wat is ervoor nodig om vooruit te kunnen kijken?

Terugkijken

Terugkijken kan een mens gevangenhouden. Denk maar aan de vrouw van Lot, uit het boek Genesis. Maar de paradox lijkt te zijn dat je soms móét terugkijken om vooruit te kunnen. Als er nog dingen ongezegd, onbenoemd zijn bijvoorbeeld, of ongezien zijn zelfs. Dan kan het nodig zijn om zorgvuldig te kijken, zo eerlijk mogelijk, zo moedig mogelijk – en woorden te zoeken voor wat je denkt te zien. En dan te vragen: zie ik het goed. Wat zie jij? Niet dat het zaligmakend is, terugkijken. De oproep om vooral niet te vergeten kán gebruikt worden om de barsten in een samenleving eens flink aan te zetten en de muren tussen mensen nog wat hoger op te trekken. Dus waartoe kijk je terug? Om samen verder te kunnen of om uit elkaar te drijven? En hoe kijk je terug, met wie bijvoorbeeld? Wie kan jou helpen om scherper te zien?

Oefenplaats?

Wat in Leviticus wordt beschreven was gedacht als ritueel voor in de tempel. Voor Jom Kippoer, Grote Verzoendag. *Rituelen om verzoening te bewerken*, staat er. Ook een groot, beladen woord. En vervolgens staat er: *Om u te reinigen van uw misdaden van ontrouw voor het aangezicht van JHWH*. Anders gezegd: om weer met een schone lei te kunnen beginnen, omdat je niet trouw was aan de Thora.

De tempel is er niet meer en de rituelen in de synagoge zijn andere. Maar het waartoe is hetzelfde. Verzoening. In het Hebreeuws vinden we daarvoor het werkwoord k-p-r. Aan het slot van het gedeelte wordt dit werkwoord anders vertaald: *om terugkeer in de gemeenschap te bewerken*. De vertaler lijkt te zeggen: als mensen niet trouw blijven aan de Thora valt een gemeenschap uit elkaar. En dat gebeurt natuurlijk, elke dag: kleinere en grotere barsten. Jom Kippoer is bedoeld om de gemeenschap weer samen te smeden. Samen een nieuwe start te maken.

Elk jaar doen, zegt onze tekst. Een vaste dag in het jaar om je ziel te buigen.

In een interview in onze Maandbrief vertelde Judith Frishman, emeritus hoogleraar Jodendom: “Met Jom Kippoer spreken we in de synagoge gebeden uit, waarbij we collectief

schuld belijden. En ik kan je vertellen: veel van die dingen heb ik niet gedaan. Een paar wel natuurlijk. Maar we hebben een alfabetische lijst van wat allemaal verkeerd is gegaan en samen lopen we die hele lijst af. Aan de ene kant een beetje komisch natuurlijk: zo'n lange, alfabetische lijst. Toch werkt het. Er is altijd wel iemand die zich identificeert met een van die overtredingen. Door samen onze schulden te belijden maken we het, denk ik, makkelijker voor mensen om hun schuld onder ogen te zien. Bovendien, in zekere zin zijn we toch ook voor elkaar verantwoordelijk." Ze voegde eraan toe: "Als het gaat over zwarte bladzijdes uit onze geschiedenis zijn het natuurlijk de levenden die nu excuses maken, niet de doden. Maar het is toch nodig. Als mensen zich vandaag nog steeds belast voelen door dat verleden, dan zijn wij daar als maatschappij dus vandaag ook nog steeds mee belast. Dat moeten we onder ogen te zien, om er vervolgens van te leren voor de toekomst."

In onze jaarkalender geen Verzoendag. In onze liturgie geen schuldbelijdenis, zoals het Mea Culpa dat in de katholieke mis klinkt. Maar wel zingen we elke week: kwijt (of: vergeef) ons onze schulden. In een hertaling van het Onze Vader maakte Bram Moerland daarvan: *maak de koorden van fouten los die ons binden aan het verleden*. Mooi beeld. En misschien zo gek nog niet, dat liturgie ook oefenplaats kan zijn voor schuld belijden. Wie weet baart oefening kunst.

Tot slot

Ik wens ons het lef om onze fouten onder ogen te zien en te benoemen.
De durf om goed te luisteren naar wie zegt door ons gekwetst te zijn.
Dat we mogen ervaren hoe het ons vrij kan maken. Hoe het ruimte kan scheppen.
Ik wens ons mensen dichtbij die durven zeggen waar we de plank missloegen.
En mensen die ons, met alles wat we zijn en deden, zien en vasthouden.